

Kruipend moerasscherm 20 jaar

Trend en beheeropgaven voor deze pioniersoort in Zeeland

Toen eind jaren '90 de Habitatrichtlijngebieden werden aangewezen voor de instandhouding van de soort Kruipend moerasscherm (*Helosciadium repens*), lagen de drie meest perspectiefrijke groeiplaatsen in Nederland alle in Zeeland. Deze gebieden liggen alle in Zeeuws-Vlaanderen: het Groote Gat, Canisvliet en de Vogelkreek. De instandhoudingsdoelstellingen in het beheerplan Natura 2000 zijn: vergroten van de omvang van het leefgebied, versterken van de kwaliteit en uitbreiding van de populatie. Anno 2020 is het de vraag of dat nog realistisch is.

Het resultaat na 20 jaar monitoren

Sinds 1998 zijn alle Zeeuwse groeiplaatsen jaarlijks gemonitord¹. Op eenvoudige wijze is de omvang van de populatie geschat door de totale bedekking van alle planten op de groeiplaats te schatten in dm². Op deze wijze is inmiddels een overzicht van 20 jaar populatieomvang ontstaan en ook al gaat het om slechts één opname per gebied per jaar, toch maken ze een trend duidelijk. Het slechte nieuws: deze trend is overduidelijk negatief. Het goede nieuws: de soort weet zich in enkele gebieden nog steeds te handhaven. Buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden is Kruipend moerasscherm de laatste

jaren van nog vier andere gebieden in Zeeuws-Vlaanderen bekend. De soort doet het hier ook niet goed en is plaatselijk zelfs verdwenen. Van de drie Natura 2000-gebieden is op dit moment enkel de populatie in het Groote Gat enigszins stabiel en redelijk robuust. In Canisvliet komt de soort in niet meer dan enkele 'polletjes' voor en het voortbestaan langs de Vogelkreek hangt aan een zijden draad.

Beheer is titanenopgave

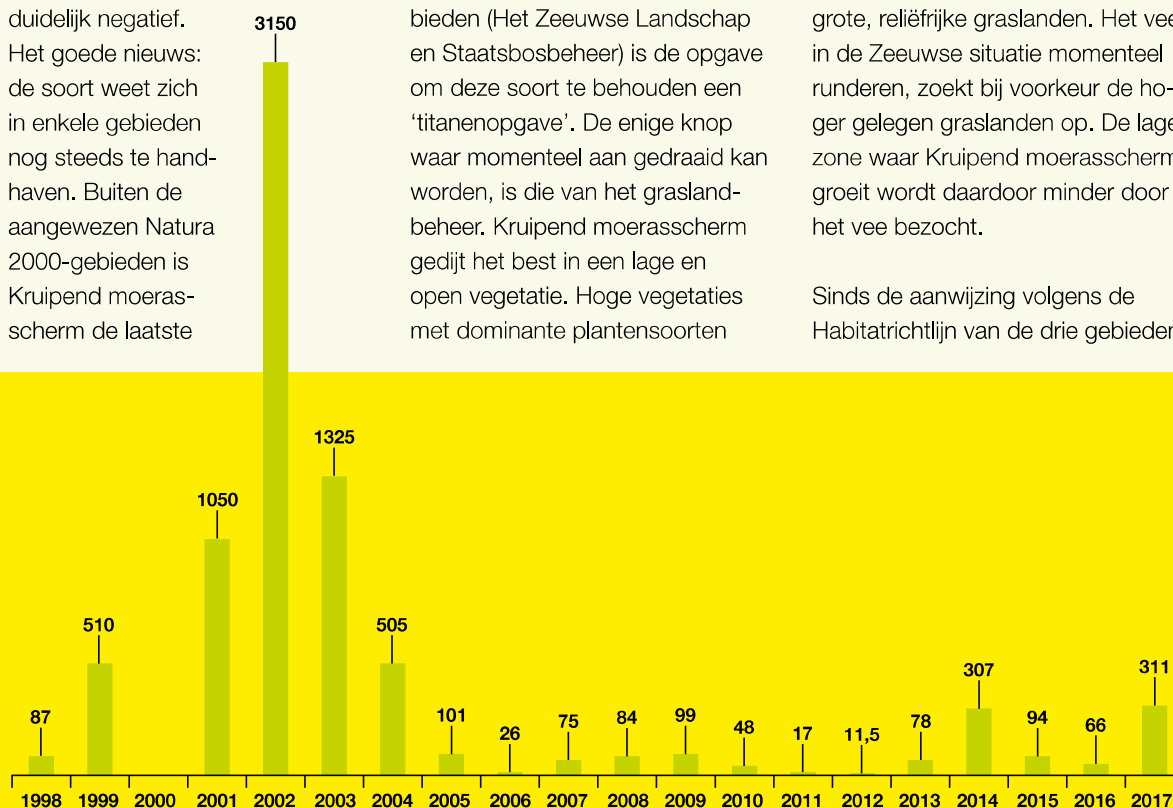
Voor de beheerders van deze gebieden (Het Zeeuwse Landschap en Staatsbosbeheer) is de opgave om deze soort te behouden een 'titanenopgave'. De enige knop waar momenteel aan gedraaid kan worden, is die van het graslandbeheer. Kruipend moerasscherm gedijt het best in een lage en open vegetatie. Hoge vegetaties met dominante plantensoorten

als Fioringras (*Agrostis stolonifera*), Rietzwenkgras (*Schedonorus arundinaceus*) of Zeegroene rus (*Juncus inflexus*) of hoge bedekkingen met Puntmos (*Calliergonella cuspidata*) vormen een groot probleem. Dergelijke vegetaties zijn ontstaan door een te extensief beheer in het recente verleden en worden in hun ontwikkeling nog eens extra gestimuleerd door de hoge stikstofdepositie vanuit de omgeving. Een juiste beweidingsdruk is van groot belang, maar die wordt bemoeilijkt doordat alle groeiplaatsen gelegen zijn in grote, reliëfrijke graslanden. Het vee, in de Zeeuwse situatie momenteel runderen, zoekt bij voorkeur de hoger gelegen graslanden op. De lage zone waar Kruipend moerasscherm groeit wordt daardoor minder door het vee bezocht.

Sinds de aanwijzing volgens de Habitatrichtlijn van de drie gebieden

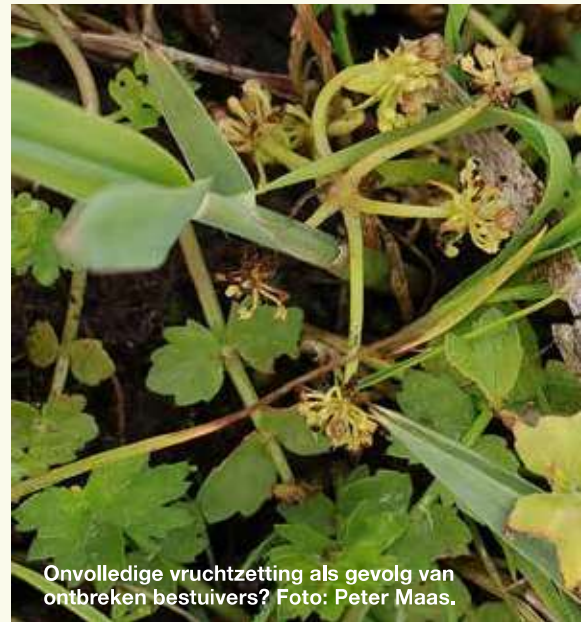

Bloeiwijze en beginnende vruchtschermen Kruipend moerasscherm. Foto: Peter Maas.

Totale bedekking Kruipend moerasscherm in dm² in de 3 Natura 2000-gebieden in Zeeuws-Vlaanderen, periode 1998-2017.

aan de monitor

Onvolledige vruchtzetting als gevolg van ontbreken bestuivers? Foto: Peter Maas.

voor het Kruiwend moerasscherm een feit is, hebben de beheerders geprobeerd te voldoen aan de instandhoudingsdoelstellingen. De beweidingsdruk wordt sinds een aantal jaren geïntensiveerd door een hoger aantal runderen in te scharen (Groote Gat, Canisvliet), waarbij in Canisvliet tevens

rantsoenbeweiding wordt toegepast. Er is een extra raster door het gebied geplaatst waardoor de runderen gedwongen kunnen worden om in het laaggelegen deel van het grasland te grazen. Toch kan dit met name in Canisvliet de verrijking van de vegetatie niet voldoende terugdringen. Daarom

wordt de lage strook grasland jaarlijks gemaaid en gehooid. Aan de Vogelkreek wordt oeverafslag tegengegaan middels houtrillen in het water vlak voor de oever. Kruiwend moerasscherm vindt er in de (zeer smalle) aanslibbingszone een allerlaatste refugium.

Wat er nog meer moet gebeuren

Toch zal er meer moeten gebeuren willen we de soort voor Zeeland kunnen behouden. In overleg met het Waterschap moet gezocht worden naar de juiste waterdynamiek. De groeiplaatsen moeten geregeld onder water staan. Door langdurige winterinundatie kan de successie van de vegetatie worden teruggezet, terwijl een kortdurende zomerinundatie kan helpen bij de verspreiding van de soort wanneer kleine stukjes plant losraken en wegdrijven. Door het huidige op landbouwbelangen afgestemde waterbeheer worden grote schommelingen in waterpeil echter zo veel mogelijk vermeden. De groeiplaatsen liggen allemaal in relatief kleine natuurgebieden te midden van landbouwgebied. ➤

Natura 2000-gebieden in Zeeuws-Vlaanderen aangewezen voor Kruiwend moerasscherm. 1: Groote Gat 2: Canisvliet 3: Vogelkreek.

Blijft Het Nieuwe Strepen nieuw?

Peilopzet binnen de gebieden zelf heeft slechts zin indien dit op een robuuste wijze kan. Hier en daar zal grondaankoop dit kunnen verbeteren. Maar ook in het graslandbeheer kan er nog wat worden aangescherpt. De ruige vegetatie noopt tot een hoge begrazingsdruk, waardoor runderen de drassige zode sterk vertrappen. Dit stimuleert weliswaar de kieming van zaden, maar het lijkt er sterk op dat dit ook leidt tot een uitputting van de zaadvoorraad in de bodem. In Oost- en West-Vlaanderen (België) zijn goede resultaten verkregen middels beweiding door paarden. Deze grazen de vegetatie korter af dan runderen en ze vertrappen de zode minder.

Vragen

Van belang is stabiele groeikernen tot ontwikkeling te laten komen, welke rijk in bloei komen en een goede vruchtzetting vertonen. Wat dit laatste betreft is het opvallend dat de rijping van de zaden vaak onvolledig is. Speelt hier bestuiving of beter gezegd het ontbreken daarvan als gevolg van de afwezigheid van kleine bestuivers een rol? Of zijn de populaties inmiddels dusdanig genetisch verarmd dat kruisbestuiving niet meer goed mogelijk is en de bloemen slecht zaad zetten? Het zijn vragen waar we antwoord op hopen te krijgen en waarmee in het beheer of de inrichting van de Natura 2000-gebieden in Zeeland misschien nog iets gedaan kan worden.

Tekst: Peter Maas & Wim van Wijngaarden

Bronnen

1. Maas, P. & Wijngaarden W. van. 2019. Kruidend moerasscherm 20 jaar aan de monitor. Provincie Zeeland, Staatsbosbeheer & FLORON. Het rapport kan worden gedownload op www.floron.nl/publicaties/rapporten.

In 2012 startten FLORON en CBS met een nieuwe manier van monitoring: Het Nieuwe Strepen. In de jaren erna kwam het inventariseren van kilometerhokken in een stroomversnelling. In dit artikel leggen we uit hoe Het Nieuwe Strepen het leven van floristen definitief heeft veranderd.

Een nieuwe manier van inventariseren

Al meer dan honderd jaar is het inventariseren van kilometerhokken de manier om de flora van Nederland in kaart te brengen. Het resultaat is een soortenlijst van de waarnemingen van planten die tijdens één of meer bezoeken in een kalenderjaar zijn gedaan. In 2012 is FLORON gestart met Het Nieuwe Strepen, waarbij ook de bezoekduur wordt genoteerd en beperkt wordt tot één dag werk. Ook mag het veldwerk alleen in een bepaalde periode worden uitgevoerd, van mei tot september. Hoewel zulke lijsten nooit een compleet beeld van de soortensamenstelling geven, worden de lijsten beter vergelijkbaar en daarmee ook beter geschikt voor het doel: het meten van veranderingen in de flora. Een echt nieuw aspect van Het Nieuwe Strepen zijn de 200 dubbeltellingen die door (groepjes) floristen jaarlijks onafhankelijk van elkaar in hetzelfde kilometerhok worden uitgevoerd. Door de twee tellingen te combineren, krijgen we een veel completere soortenlijst en wordt het mogelijk om iets te zeggen over de trefkans van een soort binnen een hok: is een soort tijdens één of beide bezoeken gezien?

Een groot deel van de oude inventarisaties (zeker in de periode 1900-1950) is trouwens ook te beschouwen als een bezoek van één dag. Wat dat betreft hanteren we eigenlijk al heel lang dezelfde inventarisatietechniek en zijn we mede daarom in staat om trends over een periode van 120 jaar te produceren.

Samen zie je meer dan alleen. Foto: Annie Vos.

Historie en ervaringen

Het Nieuwe Strepen is in 2012 mede op initiatief van het CBS eerst ingericht als experiment. Het CBS zag potentie in de resultaten van het eerste jaar en de betrokken vrijwilligers waren neutraal in hun oordeel over invoering als vast project van FLORON. Dat wil niet zeggen dat alle deelnemende floristen even enthousiast waren. Bij een deel van de mensen bleef het onduidelijk waarom deze systematiek gevolgd zou moeten worden. Het voelde bij sommige floristen simpelweg niet goed om een waarnemingenlijst in te leveren, wetende dat de lijst niet perfect compleet is.

Via de NDFV Verspreidingsatlas is het vanaf de tweede week van januari mogelijk om één of meer van 400 willekeurig gekozen kilometerhokken te reserveren. De hokken liggen evenredig verdeeld over het land en zijn in de afgelopen twintig jaar niet goed onderzocht. In de

Looproutes van twee onafhankelijke bezoeken aan hetzelfde km-hok.

eerste jaren werd er soms letterlijk gevochten om de “mooiste” hokken. In de afgelopen jaren zien we gelukkig dat floristen een gelijke kans krijgen om mee te doen.

Succesfactoren

Uit een enquête onder deelnemers in 2019 blijkt dat er vijf factoren zijn die hebben bijgedragen aan het succes van Het Nieuwe Strepen:

1. Een reserveringsmodule in de NDFF Verspreidingsatlas, waardoor je gemakkelijk een hok kunt reserveren en kunt zien wie er in jouw omgeving meedoen.
2. Het kunnen vergelijken van de twee soortenlijsten van een hok. Dit opent de mogelijkheid om te leren van de andere inventarisatie van het hok, bijvoorbeeld door te kijken welke soorten je gemist hebt. Hoewel je zou denken dat dit ook competitie zou uitlokken, is maar een klein deel van de deelnemers daar gevoelig voor.
3. Het digitaal invoeren via de app NOVA vergemakkelijkt de hele administratie voor deelnemers: je doet bijna alles in het veld, bestede tijd wordt vastgelegd, grenzen van het hok worden in de gaten gehouden en waarnemingen worden als puntwaarneming weergegeven. Planten die thuis gedetermineerd worden, kunnen als een onzekere waarneming worden ingevoerd in het veld. Thuis pas je de waarneming aan.
4. Het beschikbaar komen van bezoekstatistieken, met niet alleen statistieken over bezoekduur en aantal soorten, maar – mits met NOVA verzameld – ook de looproute en een grafiek van het aantal soorten gevonden in de tijd.
5. De mogelijkheid om alle deelnemers aan de inventarisatie

als medewaarnemer te kunnen toevoegen, waardoor die de waarnemingen ook kunnen raadplegen. Dit voorkomt ook dat meerdere waarnemers in het veld invoeren.

Een deel van de deelnemers mist in de afgelopen jaren een snelle uitkomst in de vorm van trends of een analyse van trefkanssen. In 2019 is daarom gewerkt aan een eerste, uitgebreide verkenning van de bruikbaarheid van de gegevens. Daarover lees je meer in het volgende artikel in dit nummer.

Toekomstnieuws

Het eerstvolgende dat we in de komende jaren verwachten van Het Nieuwe Strepen is dat we de trends die we op basis van kilometerhokken berekenen kunnen valideren met Het Nieuwe Strepen, waarbij ook trefkanssen meegewogen worden.

Maar er zijn meer analyses mogelijk, bijvoorbeeld met de looproutes die worden gekozen. Interessante vragen zijn dan bijvoorbeeld: welke route is efficiënter, wanneer is een looproute lang genoeg of mis je veel soorten als je weinig inventariseert in bijvoorbeeld agrarische gebieden. Maar ook: welke soorten worden als eerste ingevoerd en welke kom je pas na een paar uur tegen of vallen je dan pas op?

Zo vernieuwen we Het Nieuwe Strepen steeds een beetje, terwijl we ook op de oude voet blijven strepen.

Auteur: Baudewijn Odé (FLORON)

		Bezoek 1	Bezoek 2
waarnemer:		Erik Sloomweg	Nelleke Cornips
bezoekduur:		2 uur	3 uur
maand:		september	september
aantal soorten: beide tellingen samen: 173 soorten		142 soorten	144 soorten
Soortnaam	Nederlandse naam		
Achillea millefolium	Duizendblad	X	X
Agrostis capillaris	Gewoon struisgras	X	X
Alliaria petiolata	Look-zonder-look		X
Alnus glutinosa	Zwarte els	X	X
Amelanchier lamarckii	Amerikaans krentenboompje	X	X
Anchusa arvensis	Kromhals	X	X
Anisantha sterilis	IJle dravik	X	
Anthriscus sylvestris	Fluitenkruid	X	X
Arabidopsis thaliana	Zandraket	X	
Arctium minus	Gewone klit	X	X
Arenaria serpyllifolia	Gewone zandmuur	X	
Arrhenatherum elatius	Glanshaver		X
Artemisia vulgaris	Bijvoet	X	X

Twee soortenlijsten van hetzelfde km-hok.